

Mevlânâ

ARAŞTIRMALARI

-4-

Editor:
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI 4

Editör: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Mevlânâ Araştırmaları Derneđi Bilim Kurulu

Dr. Nazif Öztürk

Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç

Prof. Dr. Derya Örs

Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Redaktör

Yrd. Doç. Dr. Sait Okumuş

Akçağ Yayınları: 1034

Türk Halk Edebiyatı: 65

1. Basım: Ankara 2012

ISBN: 978-605-5413-41-5

Sertifika No.: 11382

Kapak: Emin BEBEK

Sayfa Düzeni: Emel YALÇIN

©Bu kitabın bütün hakları Akçağ A.Ş.'ye aittir.

Baskı ve Mücellit:

Erek Matbaası

Büyük Sanayi 1. Cad. Çim Sk. No. 17/1 İskitler-Ankara

Tel: (312) 342 31 01

Kapak Baskı:

Poyraz Ofset

İvedik Osb 2. Mtb. Sitesi 578 (1534) Sk. No.: 9 Ankara

Tel: (312) 384 19 42

Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.

Tuna Cad. No. 8/1 Kızılay-Ankara

Tel: (312) 432 17 98 - 433 86 51 Faks: (312) 432 28 52

E-posta: akcag@akcag.com.tr

www.akcag.com.tr

MESNEVÎ'DE ANLATICI İLE DİNLEYİCİ, ÖĞRETİCİ İLE ÖĞRENCİ İLİŞKİSİ

Adnan Karaismailoğlu*

Bilgin ve arif Mevlânâ'nın Mesnevî'si tanıtılmak istendiğinde onun eğitici ve öğretici ahlâkî bir eser olduğu öncelikle ifade edilir. Mesnevî bu özelliğiyle öğrenme arzusunu taşıyanlara hitap ettiği gibi, sınırı bulunmayan olgunlaşma hedefi için de asırlarca bilginlere ve ariflere yardımcı olmuştur.

Mesnevî beyitlerini şerh edenler, 19. beytin ilk mısraında Mevlânâ'nın, "Çöz bağı, özgür ol, ey oğul!" diyerek öğrenme ve olgunlaşma yolunu anlatmaya başladığını ifade etmişlerdir. Ankaralı İsmail Efendi'nin (öl. 1631) bununla ilgili cümlelerinden birkaçı şöyledir:¹

Pes vaktâ kim beyt-i evvelde hiç hâm olanlar puhtelik hâlini fehm itmezler buyurdılarsa bir suâl-i mukaddere lâzım geldi ki pes bu mer-tebe puhtelige baliğ olan ricâlin ahvâline etfâl-i tarîkat niçe bâliğ olur ve ne vecihle kemâl mertebesin bulur pes irşâden li-sıbyâni 'ş-şerî'a ve ta'lîmen li-etfâli't-tarîka bu beyt-i müstetâbı suâl-i mukaddereye cevâb tarîkıyla edâ buyururlar ki...

(Bu durumda önceki beyitte ham olanlar pişmişlik hâlini hiç anlamazlar buyurdıklarında, bir sual takdir edilmesi gerekli oldu: Öyleyse tarikat çocukları, bu derece pişmişliğe ulaşan kişilerin ahvâline nasıl ulaşır, ne şekilde kemal mertebesini bulur? Neticede şeriat çocuklarını irşad etmek ve tarikat çocuklarına öğretmek için, takdir edilen suale cevap yoluyla bu güzel beyti söylerler:..).

Öğrenme ve bilgilenme faaliyetinin iki tarafı vardır; anlatıcı ile dinleyici, öğretici ile öğrenci. Bu faaliyeti gerçekleştirmede her iki tarafın konumu ve özellikli varlığı önemle belirlenmelidir. Öğrencinin ve öğreticinin özellikleri hakkında klasik eserler birçok bilgiyi bir araya getirmişlerdir. Bunlardan biri Taşköprüzâde İsmâeddîn Efendi'nin (ö. 1561) Miftâhü's-sa'âde adıyla yaz-

* Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü.

¹ İsmâil-i Ankaravî, Mesnevî-i Şerîf şerhi, I-VI, İstanbul, 1289/1872, I, 48.

dığı ve oğlu Kemâleddîn Efendi'nin (ö. 1621) de Mevzû'âtu'l-ulûm adıyla ilaveli olarak Türkçeye çevirdiği eserdir. Mevlânâ bu eserde "*Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn el-Konevî*" diye anılmakta, büyük bilginlerden ve ulu şeyhlerden biri olarak tanıtılmakta, Hanefî mezhebinin kendisiyle şeref bulduğu ve aydınlandığı ifade edilmektedir (... *mezheb-i Hanefiyye anınla müşerref ve pür-envâr olmuştur*).²

Mevlânâ bilgi ve hikmet edinme yolunda engel oluşturan benlik duygusu, geçici zevkler, gereksiz meşguliyetler, anlamsız tartışmalar ve zihin karışıklığı gibi hususlarda çok ikna edici bilgiler sunmaktadır. Ancak burada sadece doğrudan konu başlığımızla ilgili bazı ifadeleri öne çıkarılacaktır.

Önce öğrenme ve öğretmede ortak bir özellikten bahis açmak uygun olacaktır. Bunun adı istek ve istekli oluşturmaktır. Mesnevî'de her bireye, her mertebeye uygun bir çağrı şöyledir:

گر گران و گر شتابنده بود آنکه جوینده ست یابنده بود
در طلب زن دایما تو هر دو دست که طلب در راه نیکو رهبر است

*İster ağır, ister acele olsun arayan bulur.
Sen sürekli olarak her iki elini isteğe uzat;
zira yolda istek, iyi rehberdir.*³

Aşk ve isteklilikle çaba sahibi olmayı vurgulayan Mevlânâ'nın şu ifadeleri, başta öğretmen ve öğrenci olmak üzere bütün meslek sahipleriyle ilgilidir:

منگر اندر نقش زشت و خوب خویش بنگر اندر عشق و در مطلوب خویش
منگر آنکه تو حقیری یا ضعیف بنگر اندر همت خود ای شریف
تو به هر حالی که باشی می طلب آب می جو دایما ای خشک لب
کآن لب خشکت گواهی می دهد کو به آخر بر سر منبع رسد

*Çirkin ve güzel suretine bakma; aşkına ve istediğine bak.
Ey şerefli kişi! Küçük veya zayıf olduğuna bakma;
kendi gayretine bak.
Ey dudağı kuru! Bulduğun her durumda iste; daima su ara.
Kuru dudağın, sonunda kaynağa ulaşacağına şahitlik ediyor.*⁴

² Kemâleddîn Efendi (ö. 1621), Mevzû'âtu'l-ulûm, I-II, İstanbul, 1313 h., II, 744.

³ Mevlânâ, Mesnevî, I-III (6 defter), çev. Adnan Karaismailoğlu, Ankara, 2007, Akçağ Yay. (2. Baskı) 3. defter, beyit 978-979; krş. Mesnevî-i Ma'nevî (ber-esâs-i nusha-i muverreh 677/1278 Konya), I-VI, hzl. Adnan Karaismailoğlu, Derya Örs, I-III, Ankara: Akçağ Yay., 2007, aynı defter ve beyitler.

⁴ Mevlânâ, Mesnevî, 3/1436-1439.

Eğitim ve öğretimde özellikli öğretici ile özellikli öğrencinin buluşması özlenen bir sahnedir. Bu durum daima güzel sonuçlar doğurmuştur. Geçmişte geleneğimizde öğrenme ve öğretme taraflarının çeşitli adları olmuştur. Özel anlamlarının dışında kullanılabilen “şeyh” ve “mürît” isimlendirmeleri de bu türdendir. Mevlânâ şu beyitlerde Hz. Ömer’i anlatıcı ve yol gösterici anlamında “şeyh”, yabancı Rum elçisini de bilgilenip yol almak isteyen kişi anlamında “mürît” yerine koyarak bu hususa dikkat çekmektedir. Aynı beyitlerde olgun anlatıcının, diğer ifadeyle öğreticinin istekli dinleyiciyle, öğrenciyle bir araya gelişi, çevik bir kişinin binekle ve temiz tohumun temiz toprakla buluşmasına benzetilmektedir:

جانِ او را طالبِ اسرار یافت	چون عمر اغیارو را یار یافت
مرد چابک بود و مرکب درگهی	شیخ کامل بود و طالبِ مُشتهی
تخمِ پاک اندر زمینِ پاک کاشت	دید آن مرشد که او ارشاد داشت

Ömer yabancı yüzlüyü dost buldu, canını sırlara istekli buldu.
Şeyh olgun, mürit istekliydi. Adam çevik, binek de kapıdaydı.
İrşat eden, onu irşada kabiliyetli gördü, temiz tohumu temiz toprağa eki.⁵

Mevlânâ bu nedenle olmalıdır ki isteklilerle buluşmayı tavsiye etmekte, ilerlemede istekli oluşun önemini vurgulamakta ve her gelişmenin istekle, düşünceyle gerçekleştiğini hatırlatmaktadır:

یارِ او شو پیشِ او انداز سر	هر که را بینی طلبِ کار ای پسر
وز ظلالِ غالبانِ غالب شوی	کز جوارِ طالبانِ طالب شوی
منگر اندر جُستنِ او سُست سُست	گر یکی موری سلیمانی بچُست
نی طلب بود اول و اندیشه‌ای	هرچه داری توز مال و پیشه‌ای

Ey oğul! Kimi istekli görürsen, onun dostu ol; önünde başını eğ.
Çünkü isteklilerin civarında olmakla istekli olursun; galip gelenlerin gölgesinde bulunmakla galip olursun.
Bir karınca Süleymanlık isterse, onun arayışına hafif hafif bakma.
Mal ve meslekten senin neyin varsa, önce istek ve bir düşünce değil miydi?⁶

⁵ Mevlânâ, Mesnevî, 1/1443-1446.

⁶ Mevlânâ, Mesnevî, 3/1445-1448

تا به مطلب در رسد هر طالبی تا به غربِ خود رود هر غاری
نیست هر مطلوب از طالب دریغ جفتِ تابش شمس و جفتِ آب میغ

Böylece her istekli isteğine erişir; her batan kişi de kendi batışına gider.

Her istek, isteyenden esirgenmez; parıldamanın eşi, güneştir; suyun eşi de bulut.⁷

Burada yer verilecek ikinci husus anlatıcı ve öğreticilerin sorumluluğuna dairdir. Öğreticilerin öğretme görevinde yol veya yollar arayıp bulması gerekir. Mevlânâ bu çaba ve beceriyle ilgili birçok örnek oluşturmuştur Mesnevî'de, şu beyitlerde olduğu gibi:

بهرِ طفلِ نو پدرِ تپِ کند گرچه عقلش هندسه گیتی کند
کم نگردد فضلِ استاد از علو گر الف چیزی ندارد گوید او
از بی تعلیم آن بسته دهن از زبانِ خود برون باید شدن

Baba, akli dünyayı ölçse de küçük çocuğu için ti ti der.

"Elif harfinde bir şey yok" dese de üstadın fazileti, yüceliğinden azalmaz.

O ağız bağlıya ilim ve fen öğretmek için kendi dilinin dışına çıkması gerekir.⁸

Bu görevi icra edebilenler önemli bir konuma sahiptir ve övgüye layıktır. Burada ayrıca rehberlik konumunda bulunanların ve bunu gereğince yerine getirenlerin, Mesnevî'deki övgülerine ve sıralanan üstün özelliklerine işaret edilmeyecektir.

Mevlânâ, Mesnevî'sinin 3. defterinin mukaddimesinde bilginler ve öğreticiler için lüzumlu davranış biçimini şu cümlelerle belirginleştirmektedir:

İstekli olan bilgin kişinin, bilmediğini öğrenmesi ve bildiğini öğretmesi, zihninde zayıflık bulunana güzel davranması, aptalların aptallığından gururlanmaması, anlayışı az olanları kınamaması gerekir.

Bu sorumluluk öğretici ve anlatıcıların omuzlarındadır. Öğreticilik vasfı gerçekte toplumda herkes için geçerlidir. Çünkü ailede anne ve babanın, toplumda usta ve öğretmenin, herkesin sıfatı olmaktadır. Hatta denebilir ki herkes birkaç açıdan aynı sorumluluğu birkaç defa taşımaktadır, örnek ola-

⁷ Mevlânâ, Mesnevî, 6/1888-1889.

⁸ Mevlânâ, Mesnevî, 2/3301-3304.

rak ağabey, baba, amir, müdür, başkan ve benzeri konumlar itibariyle. Bu genellemeyi bir yana bırakarak konuyu yine özelleştirmek mecburiyetindeyiz.

Anlatıcı ile dinleyicinin, öğretici ile öğrencinin istekli oluştaki ortak özelliğinden ve bu faaliyetin bir tarafından, yani anlatıcıdan, öğreticiden söz ettik. Şu anda üçüncü husus olarak dinleyici ve öğrenciden söz etmek gerekmektedir.

Dinleyicilerin, yani öğrenme ve olgunlaşma yolundakilerin samimi ve duyarlı olması halinde sonuç kesindir Hz. Mevlânâ'ya göre. Şu örneklerde dinleyen ve öğrenen kişilerin varlığının ne derece önemli olduğu vurgulanmakta, hatta dinleyici ve öğrencinin bu faaliyette etkin taraf olduğu belirtilmektedir. Bu beyitlerde öncelikle dinleyici ve öğrencilerin, hatta yönetilen kişilerin sorumluluğundan söz açılmaktadır. Mevlânâ diyor ki:

مستمع چون تشنه و جوینده شد واعظ ار مرده بود گوینده شد
مستمع چون تازه آمد بی ملال صد زبان گردد به گفتن گنگ و لال

Dinleyici susuz ve istekli olursa, öğüt veren ölü de olsa söyleyici olur.

Dinleyici canlı ve diri olursa, dilsiz söz söylemekte yüz dilli olur.⁹

مستحقّ شرح را سنگ و کلوخ ناطقی گردد مُشَرِّح بَارُسُوخ

Açıklamaya layık olan kişiye taş ve kerpiç konuşur, etkili bir şekilde açıklar.¹⁰

Mesnevî'de başka bir yerde bu dinleyici kabiliyeti, Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir aracılığıyla güzel bir ifadeye büründürülerek anlatılmaktadır:

مصطفی زین قصّه چون خوش برشکفت رغبت افزون گشت او را هم به گفت
مستمع چون یافت همچون مصطفی هر سر مویش زبانی شد جدا

Mustafa bu anlatıyla hoşça sevinince Ebû Bekir'in de söylemeye isteği arttı.

Mustafa gibi bir dinleyici bulunca her kılının ucu, ayrı bir dil oldu.¹¹

Bu anlatımlara göre etkileyici konuşmacı, başarılı öğretmen adeta muhatapları sayesinde bu özellikleri taşımaktadır. Mevlânâ'nın dinleyici için kul-

⁹ Mevlânâ, Mesnevî, 1/2379-2380.

¹⁰ Mevlânâ, Mesnevî, 3/3202.

¹¹ Mevlânâ, Mesnevî, 6/984-985.

landığı “suhenkeş/söz çekici” ve “suhenkuş/söz öldürücü” sıfatları,¹² alıcı tarafın etkinliğini çok öne çıkarmaktadır.

Mevlânâ, şu örnekte de aynı durumu berrak bir şekilde ortaya koymakta, hatta bu fikrini ispat etmektedir:

در سَمَرِ مِی خَوَانَد دزدی نامہای	گِرداو جمع آمده هنگامہای
مستمع چون یافت جاذب زآن وُفُود	جمله اجزایش حکایت گشته بود
جذبِ سمع است ار کسی را خوش لیبی است	گرمی و جدِّ معلّم از صَبی است
چنگی را کو نواز د بیست و چار	چون نیابد گوش گردد چنگ بار
نی حَراره یادش آید نی غزل	نی دَه انگشتش بجنبید در عمل

Gece sohbetinde -biri- bir hırsızlık kitabı okuyordu; çevresinde bir kalabalık toplanmıştı.

O gelenlerden cezbedici dinleyici bulunca, bütün parçaları hikâye olmuştu.

Bir kimse tatlı dilliyse dinlemenin çekişindedir. Öğretmenin canlılığı ve ciddiyeti, çocuktandır.

Dinleyici bulamayınca yirmi dört makamda çenk çalan çalgıcıya çengi yük olur.

*Hatırına ne şarki ve gazel gelir, ne de on parmağı işte hareket eder.*¹³

Görüldüğü gibi, Mevlânâ bu ifadelerinde dinleyiciyi ve öğrenciyi bilgilendirme faaliyetinin merkezine yerleştirmektedir. Yararlanıcı tarafın duruşu ve algılama gücü, faaliyete anlam kazandırmaktadır. Mevlânâ bu anlamlı beyitleri gelenekten istifade ederek söylemiştir. Zira bunları, ara başlık yaptığı Hz. Peygamber'in şu hadîs-i şerîfin altında dile getirmektedir:

قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُلْقِنُ الْحِكْمَةَ عَلَى لِسَانِ الْوَاعِظِينَ بِقَدْرِ هَمِّ الْمُسْتَمِعِينَ

Peygamber -Allah'ın selamı üzerine olsun-, “Yüce Allah öğüt verenlerin diline, dinleyicilerin gayretince hikmet verir” buyurdu.

Mevlânâ'nın yukarıdaki ve aşağıda yer alacak ifadeleri tarafların ilgi ve becerilerine işaret etmektedir. Yoksa bunun bazılarınca bir tarafın, genelde dinleyicinin eleştirilmesi olarak sunulması kanaatimce yanlıştır. “Dinleyici kabiliyeti kadar anlar” gibi bir ifade, bazen anlamlı gözükse de günümüzde

¹² Mevlânâ, Mesnevî, 4/1318.

¹³ Mevlânâ, Mesnevî, 6/1654-1658.

dinleyiciye, hatta topluma dönük bir eleştiriye ve olumsuz bir yaklaşımı temsil etmektedir. Böyle bir tutuma Mesnevî'nin kaynak gösterilmeye çalışılması, temelsizdir. Çünkü Mevlânâ bu ifadelerde her vasıftaki kişide var olabilen sınırlılıktan, dolayısıyla bir gerçekten söz etmektedir. Belki de sınırları aşmaya dönük çaba içerisinde olunması gerektiğini zihinlere taşımaktadır.

Kişilere göre değişken bir zafiyet gibi gözükse, ancak doğal da olan durumla ilgili Mesnevî'den birkaç örnek ifade şöyledir:

اینچه می گویم به قدرِ فهمِ تست مُردَمِ اندرِ حسرتِ فهمِ دُرست
Söylediğim, senin anlayışın ölçüsündedir; doğru anlayışın hasretiyle öldüm.¹⁴

نطقها نسبت به تو قشر است لیک پیشِ دیگرِ فهمها مغز است نیک
-Kimi- sözler sana göre kabuktur; başka anlayışlara göre iyi özdür.¹⁵

هست این نسبت به من مدح و ثنا هست این نسبت به تو قدح و هجا
Bu söyleyiş bana göre medih ve övgüdür; sana göreyse bu, yerme ve hicivdir.¹⁶

Mevlânâ bu kabiliyet ve güçle alakalı olarak 3. defterin mukaddimesinde daha açıkça şöyle demektedir:

Her okuyucu ancak akli ölçüsünce anlar. İbadet eden, çabasının gücü kadar ibadet eder. Müftü, görüşü ölçüsünce fetva verir. Sadaka veren, kudreti ölçüsünce sadaka verir. Bağış yapan, varlığı ölçüsünce bağış yapar. Kendisine bağış yapılan, onun bağışından bildiğince elde eder.

Dolayısıyla özellikle bir tarafı eleştirmek için daha yukarıdaki ifadeler kaynak olarak gösterilmemelidir. Ayrıca insan kabiliyetinin sınırlarına dikkat çekilerek, aynı anda anlatılmak istenen gerçeğin büyüklüğü ve anlaşılma güçlüğü de ortaya konmaktadır. Şu ifadeler ise galiba bu durumu dile getirmektedir:

گفتمی برهانِ این دعوی مُبین گر بُدی ادراکِ اندرِ خوردِ این
Buna uygun anlayışın olsaydı bu davanın delilini açıkça söylerdim.¹⁷

¹⁴ Mevlânâ, Mesnevî, 3/2097.

¹⁵ Mevlânâ, Mesnevî, 5/20.

¹⁶ Mevlânâ, Mesnevî, 6/1090.

¹⁷ Mevlânâ, Mesnevî, 6/759.

من بگویم شرح این از صد طریق لیک خاطر لغزد از گفتِ دقیق

*Ben bunu yüz yolla açıklarım, ancak ince söyleyişten do-
layı zihin kayar.*¹⁸

Bu değerlendirmenin ardından, belki de kimilerince abartılı görülebilecek engelleri kaldırıcı bir bakış açısına ulaşmak mümkündür. Bireye daima ümit ve güven sunan Mevlânâ ilave olarak bilgiyle, olgunlukla ve gerçeğe buluşmak isteyen arayıcıların ve isteklilerin önünde vasıfsız anlatıcı ve öğreticilerin engel olamayacağını belirtmektedir. Buna göre istekli dinleyici ve öğrenci, anlatıcıyla öğreticiden daha önde olabilir. Mevlânâ kimi bilgi sahibi bilginlerin kendi bilgilerinden yararlanamadığı, ancak dinleyenlerin onların bilgilerinden yararlanabildiğini, yararlanabileceğini anlatmaktadır. Şu örnekte bu durum bir peygamber kıssasına işaret edilerek anlatılmaktadır:

آنکه بستد پیرهن را می شتافت	بوی پیراهانِ یوسف می نیافت
وآنکه صد فرسنگ زآن سو بود او	چونکه بُد یعقوب می بویید بو
ای بسا عالم ز دانش بی نصیب	حافظِ علم است آنکس نی حیب
مُستمع از وی همی یابد مَشام	گرچه باشد مستمع از جنسِ عام
زآنکه پیراهان به دستش عاریهست	چون به دستِ آن نَخاسی جاریهست

Gömleği alan kişi koşuyordu; -ama- Yusuf'un gömlek kokusunu almıyordu.

O yandan yüz fersah uzakta bulunan kişi, Yakub olduğu için koku alıyordu.

Hayret; nice âlim bilgiden nasipsizdir; bu kişi ilmi korur, sevmez.

Dinleyici halktan olsa da ondan koku alır.

*Çünkü gömlek onun elinde iğretidir; esircinin elindeki cariyeye gibidir.*¹⁹

Mesnevi'deki ara başlıklardan birisi doğrudan konumuzla ilgilidir:

Bir müridin, yalancı bir iddiacıya "O, bir kişidir" diye sadakatle bağlanmasının, bu inançla şeyhinin rüyada görmemiş olduğu bir makama ulaşmasının, su ve ateşin ona zarar vermemesinin ve şeyhine vermesinin nadir olduğunun, fakat nadirin nadiriyle olduğunun açıklanması

Bu başlıkta Mevlânâ, nadir de olsa samimi bir mürit/istekli, bir şekilde yalancı ve iddiacı bir şeyhe/öğreticiye bağlansa dahi yol alabilir demektedir.

¹⁸ Mevlânâ, Mesnevî, 4/901.

¹⁹ Mevlânâ, Mesnevî, 3/3035-3039.

Zira samimi ve istekli olmak temel düstur görülmektedir. Konu ayrıca anılan başlık altında beyitlerle izah edilmektedir:

لیک نادر طالب آید کز فروغ در حقِ او نافع آید آن دروغ
او به قصدِ نیکِ خود جایی رسد گرچه جان پنداشت و آن آمد جسد
چون تحرّی در دلِ شب قبله را قبله نی و آن نمازِ او روا

*Ancak -inanişındaki- parlaklıktan dolayı o yalanın, hak-
kında yararlı olduğu istekli nadir olur.*

*Her ne kadar şeyhi can sandı, ama ceset çıktıysa da, o
kendi iyi niyetiyle bir yere varır.*

*Gece ortasında kibleyi araştırmak gibi; kible yok, ama
onun o namazı geçerli.²⁰*

Hız. Mevlânâ bu anlatımlarıyla bilgilenme önünde hiçbir engelin bulunmadığını, bireylerin istekli olduğu takdirde olgunlaşma ve yükselme yolunda başarılı olacağını ümit verici bir üslupla açıklamaktadır.

Sonuç olarak Mevlânâ, öğrenme ve olgunlaşma faaliyetinde en başarılı sonucun istekli öğreticiyle istekli öğrenci tarafından elde edileceğini, ancak istekli öğrencinin ve dinleyicinin bu çabada yalnız da kalsa mutlaka başarılı olacağını özellikle vurgulamaktadır.

²⁰ Mevlânâ, Mesnevî, 1/2283-2285.